

Καὶ ἐν τούτοις δὲν ἐπιτρέπεται ἀπελπισία. Τὸ ἱστορικὸν ἡμῶν παρελθὸν ἐπιβάλλει ὑποχρεώσεις. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καλεῖται ν' ἀποδείξῃ ὅτι ζῆ, ἀλλὰ πρωτίστως, ὅτι γινώσκει νὰ ζήσῃ.

Τοιοῦτο εἶνε τὸ πρὸ ἡμῶν πρόβλημα. Εἶνε ἄρά γε δυσχερῆς, ἂν μὴ ἀδύνατος ἡ λύσις αὐτοῦ; Πιστεύω, καὶ φρονῶ, ὅτι ἡ πίστις μου εἶνε πανελλήνιος, πιστεύω, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος κέκτηται πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς ζωτικότητος καὶ τῆς υἱειίας.

Βεβαίως μεγάλαι εἶνε αἱ δυσχέρειαι, πρὸς ἃς ὀφείλομεν ἀπὸ τοῦδε ν' ἀνταγωνισθῶμεν, δυσυπέβλητα τὰ προσκόμματα. Ἄλλ' ἡ δύναμις λαοῦ τινος κεῖται ἐν τῇ βαθείᾳ συνειδήσει τῆς ἀποστολῆς, ἣν διεξάγει ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἣτις ἄνωθεν ἐπεκλώσθη αὐτῷ ἀπ' αἰώνων. Ὁ ἐπιβαλλόμενος ἀγὼν πρὸς κτῆσιν τῶν ἐθνικῶν ἀγαθῶν, πρὸς ἀνάληψιν τῆς ἀπολεσθείσης τιμῆς, εἶνε ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τεράστιος. Ἄλλ' ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἀπέδειξεν ἔκπαλαι, ὅτι δὲν ἀποκαρτερεῖ πρὸ τῶν προσκομμάτων, ὅσον καὶ ἂν παρίστανται ταῦτα δυσκαταγώνιστα. Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ὑπῆρξεν αἰετοτε δύναμις, ἐνεργὸς ἢ λανθάνουσα ἐν τῇ ἱστορίᾳ· οὐδέποτε ἐξέλιπεν ἀπὸ τῆς σταδιοδρομίας αὐτῆς· ἰσχυρὸς ἢ ἀνίσχυρος, ἐπέδρασεν αἰετοτε ἐπὶ τῶν λαῶν, ἐπὶ τῶν πολιτισμῶν. Ἐπισφύζεται τι διηνεκῶς ἐν αὐτῷ λείψανον τῆς ἀρχαίας νεότητος, ἣτις μέχρι τῆς σήμερον ἐμποιεῖ ἔκπληξιν καὶ θαυμασμόν, τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐνεργείας, ἣτις ἐξεδηλοῦτο κατὰ τὰς ὠραίας ἡμέρας, καθ' ἃς ἐπρωταγωνίστει ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Μαραθῶνος, ἠγωνίζετο εἰς τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν, ἐπὶ τῶν κυμάτων τῆς Σαλαμῖνος, ἢ ἐθαυματούργει διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἐξεχύνετο ἐκπολιτιστικὸς καὶ ἀκράτητος ἀνὰ τὸν παλαιὸν κό-

σμον, ἀφομοιῶν πρὸς ἑαυτόν, ἐξελληνίζων, λαοὺς τέως ἄλλοτρίους καὶ πολεμίους.

Καὶ ἄλλοι λαοὶ ἐθεώρησαν βαρβάρους τοὺς μὴ ὁμοφύλους καὶ ὁμογλώσσους. Ἄλλ' οὐδεὶς λαὸς ἔπραξε δικαιότερον τοῦτο, ὅσον ὁ ἑλληνικός. Ὑψηλὴ φιλαυτία! καὶ δικαιούται ὁ ἑλληνικός λαὸς νὰ καταστῆ ἄξιος τοιαύτης μομφῆς, ὅποτεν πρὸς δικαιολογίαν δύναται νὰ ὑποδείξῃ μεταξὺ τῶν ἐφεστίων τοῦ πνεύματος αὐτοῦ Θεοῦ, ὡς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἀθηνᾶν, ἡμιθέους, ὡς τὸν Προμηθεῖα καὶ τὸν Ἡρακλῆ, πνευματικούς καὶ κοινωνικούς σωτῆρας αὐτοῦ καὶ εὐεργέτας;

Κατὰ τὴν νέαν ἱστορικὴν περίοδον, ἣν διανύομεν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς ὑδρογείου σφαίρας, καθῆκον ἔχει ὁ Ἑλληνισμὸς νὰ συνεχίσῃ τὸν κόσμον ἐκεῖνον. Σεῖς δὲ πρωτίστως, ὦ Ἑλληνόπαιδες, ὀφείλετε νὰ καταστήτε ἀπόστολοι καὶ πρωταγωνισταί. Κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν τῆς ἐθνικῆς πρωτοπορείας, σεῖς ὀφείλετε, παρὰ τὴν ἀναλγησίαν καὶ τὴν ἀδράνειαν τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν, νὰ συμπληρώσητε τὸ ἡμιτελὲς ἔργον τῆς ἱστορικῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἄλλὰ δὲν εἶνε εὐχερῆς ἡ ἐκπλήρωσις αὕτη. Ἀπαιτοῦνται κόποι καὶ θυσίαι, πρὸ παντὸς σύνεσις. Οὐδεὶς δ' ἄλλος ἐθνικός παράγων εἶνε προσφορώτερος ὑμῶν πρὸς τὴν ἐργασίαν ταύτην.

Παρὰ πολλῶν ἤκουσα πολλάκις, ἀπὸ τινος δὲ χρόνου μᾶλλον ἐπιτεινόμενον, ὅτι ἡ καθ' ἡμᾶς γενεὰ νοσεῖ ἐξ ἀπογοητεύσεως, δισταγμοῦ, δειλίας· οὐκ ὀλίγοι προφέρουσι τὸ ἀπαίσιον ὄνομα τοῦ ἐκφυλισμοῦ. Διεμαρτυρήθην κατὰ τῆς ὕβρεως ταύτης, καὶ ἰδίᾳ ὅταν αὕτη ἀπευθύνηται κατὰ τῆς ἑλληνικῆς νεότητος. Ἔχω ἀντίθετον γνώμην, αὕτη δὲ δὲν ἐκλονήθη καὶ μετὰ τὰ τελευταῖα ἀτυχῆ γεγονότα. Φρονῶ, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ζῆ, καὶ ἂν οὗτος ἐσχάτως ἀπέδειξεν ἀνι-

κανότητα καὶ ἀσυνεσίαν. Ἡ δύναμις ἔθνους τινὸς δὲν λογίζεται ἐκ συμφορᾶς τινος, ὅσον καὶ ἂν τοῦτο ὑπὸ τινὰ ἔποψιν εὐθύνηται ἐπ' αὐτῇ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον. Ὅταν ἐν τῇ διεξαγωγῇ κρισίμου ἀγῶνος ἀπέδειξεν εὐψυχίαν, ζωὴν, πίστιν, ἐνθουσιασμόν, ἐθελουσίαν, οὐδεὶς δικαιούται νὰ καταδικάσῃ αὐτὸ ἀμετακλήτως ἐπὶ τῇ ἐπελθούσῃ συμφορᾷ. Ἐξετασθήτω ὁ ὀργανισμὸς αὐτοῦ. Ἐκ τῆς ἐρεύνης δὲ ταύτης θ' ἀποδειχθῇ, ὅτι ἐξεδηλώθησαν μὲν ἀταξίαι ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλ' οὐδέποτε ἐξέλιπεν ἡ ζωὴ καὶ τὸ σφρίγος.

Τοῦ φαινομένου τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, δηλαδὴ τῆς ἐθνικῆς ὑγείας, ἀντελήφθην πολλάκις καὶ πανταχοῦ, ὅπου συνήντησα τὸν Ἑλληνισμόν, κατ' ἄτομα ἢ καθ' ὀμάδας, ἐκπληροῦντα μετὰ πόνων καὶ μόχθων τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ. Ἐλεύθερος, ὑπόδουλος, ἀπόδημος, φυγόπατρις ὁ Ἕλλην, εἶνε πανταχοῦ ἰσχυρὸς παράγων πολιτισμοῦ καὶ προόδου. Πρωτοστατεῖ ἐν τῷ βίῳ καὶ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων μισούμενος καὶ καταπολεμούμενος διατελεῖ. Μὴ πτοηθῆτε, ἂν ἀκούσῃτε δισταγμὸν ἢ δυσπιστίαν περὶ τοῦ ἐνεστῶτος καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Εἴτε φίλοι, εἴτε ἐχθροὶ τυγχάνουσιν οἱ πρὸς ζημίαν ἡμῶν ἀπαισιοδοξοῦντες, εἶνε ἀνάξιοι προσοχῆς. Ἐχετε πρόχειρον ἐπίκουρον ὑμῶν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον. Ὅποιος διετέλει, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ περὶ τὸν Ρῆγαν συνελάμβανον ἐν τῷ νῷ τὸ πρόγραμμα τῆς ἑλληνικῆς ἀπελευθερώσεως; ὁποιος δὲ εἶνε σήμερον, παρὰ τὰς συμφορὰς αὐτοῦ καὶ τὰς ἀτυχίας; Τὰ πάντα μαρτυροῦσιν ἀξίαν λόγου ἐθνικὴν ἀνάπτυξιν: Τὰ γράμματα, αἱ ἐπιστῆμαι, αἱ τέχναι, ἡ οἰκονομικὴ εὐεξία καὶ ἐπίδοσις, πολιτικὸς καὶ κοινωνικὸς ὀργανισμὸς, ἀλλὰ πρωτίστως πληρεστέρα ἀντίληψις τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ ἐκπολιτιστικὴ σταδιοδρομία καὶ κατακτήσεις ἐθνικαὶ ἀνά τὴν Χερσό-

νησον τοῦ Αἴμου, ἥτις ὡς τὸ πάλαι, παρίσταται αὖθις καὶ σήμερον, καὶ εἶνε ἑλληνικωτάτη ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις.

Ἡ πρὸς τὴν τοιαύτην Ἑλλάδα, πολιτικῶς ἀσθενῆ ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀλλ' ἐν τῇ πλήρει αὐτῆς ἐθνικῇ ἐννοίᾳ καὶ ὑποστάσει ἰσχυρὰν καὶ ἀκμαίαν, εὐλάβεια καὶ πίστις ἔστω τὸ πρῶτιστον τῶν καθηκόντων ὑμῶν. Ἀπὸ τῆς εἰλικρινοῦς αὐτοῦ ἐκπληρώσεως ἐξαρτῶνται πάντα τὰ λοιπὰ καθήκοντα, ἄνευ τῆς πραγματώσεως τῶν ὁποίων ἡ ἀποστολὴ τῆς νεότητος ἐν γένει, ἰδίᾳ δὲ τῆς ἀκαδημαϊκῆς, εἶνε πλημμελῆς καὶ ἐλαττωματικῆ.

Τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην, τὴν ἀφοσίωσιν, πρέπει νὰ ἔχη ἕκαστος τῶν νέων ὡς τὴν κατ' ἐξοχὴν ἐν τῷ βίῳ ἀποστολήν. Τοῦτο ἐδιδάχθητε βεβαίως ἐν τῇ οἰκογενειακῇ ὑμῶν ἐστίᾳ. Ποσάκις δὲν ἠκούσατε τὰς τραγικάς, ἀλλὰ καὶ ἐποικοδομητικὰς διηγήσεις ἐκλειποτόπων προγόνων, περὶ ὧν οὐδὲν ἀναγράφει ἡ ἱστορία — τί πρῶτον καὶ τί δεύτερον ν' ἀναγράφῃ; — διηγήσεις ἀγώνων καὶ θυσιῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ὀλοκαυτώματα ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας; Μὴ δειχθῆτε κατώτεροι αὐτῶν, ὑστεροῦντες ἐν τῷ ἐθνικῷ ἔργῳ. Ἔχετε καθῆκον νὰ συνεχίσητε τὰς προγονικὰς παραδόσεις, νὰ ὑπερτερήσητε, εἰ δυνατόν, αὐτάς, νὰ ἐκφωνήσητε τὴν ὑψηλὴν ὑπόσχεσιν τῶν νεανίσκων τῆς Σπάρτης — Ἄμμες δὲ γ' ἐσόμεθα πολλῶ κάρρονες . . .

Ἡ πατρίς, ἀγαπητοὶ φίλοι, εἶνε τὸ τιμιώτατον καὶ τὸ τιμαλφέστατον τῶν ἰνδαλμάτων τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πεπολιτισμένου ἀνθρώπου. Καὶ ὅταν εὐτυχῇ, καὶ ὅταν δυστυχῇ, εἶνε πάντοτε ἱερὰ καὶ σεβαστῆ. Δὲν εἶνε τοιαύτη μόνον ἡ χώρα ἐκείνη, ἐν ἣ ἀπολαύει τις ὑλικῆς εὐημερίας. Πατρίς διὰ σᾶς δὲν δύναται νὰ εἶνε ἄλλη ἢ μόνη ἡ ἑλληνικὴ πατρίς. Ὅστις νομίζει, ὅτι δύναται νὰ εὖρη καὶ ἀλλαχοῦ πατρίδα, διότι δύ-

ναται νὰ εὖρη ὑλικὴν ἢ κοινωνικὴν εὐημερίαν καὶ ἀποκατάστασιν, ἐκεῖνος δὲν εἶνε ἀγαθὸς ἄνθρωπος, εἶνε ἀφιλόπατρις, ἐστερημένος τῶν πρώτων τοῦ ἀνθρωπισμοῦ στοιχείων.

Εἶσαι ἄπατρις, δηλαδή στερεῖσαι τιμῆς· αἰσθήματα, ἰδεώδη, ροπαί, πᾶν ὅτι ἀγαθὸν καὶ γενναῖον κασμεῖ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἐλλείπουσιν ἀπὸ σοῦ. "Ἀπατρις" ἐν τῇ λέξει ταύτῃ περιλαμβάνεται πᾶσα κακία καὶ μοχθηρία, ἣν δύναται νὰ ἐγκλείῃ ἄνθρωπός τις ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ. Οὐαί εἰς τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, τὸ παράγον τοιαῦτα ὄντα! Γεννήματα ἐχίδνης, οὐδὲν ἔχουσιν ἱερόν καὶ ὄσιον, εἶνε πρόθυμα νὰ προδώσωσι, νὰ δολιευθῶσι, νὰ ἐξευτελισθῶσι, νὰ διαπράξωσι τὰ στυγερώτατα τῶν ἐγκλημάτων.

Διὰ τὸν πεπολιτισμένον καὶ ἀγαθὸν ἄνθρωπον πατρις δύναται νὰ κληθῇ ἐνίοτε καὶ ἄπασα ἡ ἀνθρωπότης, ἐν τοῖς κόλποις τῆς ὁποίας περιθάλλονται καὶ καλλιεργοῦνται αἱ μεγάλαι ἰδέαι τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ. 'Ἄλλ' ἡ τοιαύτη πατρις εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χιμαιρικὴ καὶ ἀφηρημένη. Ἐμπνέει βεβαίως, ἀποκαθαίρει νοῦν καὶ καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, παρορμαῖ αὐτὸν πρὸς γενναίας σκέψεις καὶ ἐνεργείας. 'Ἄλλ' ἐλλείπει ἐκ τῆς τοιαύτης πατρίδος ἡ βαθεῖα συνείδησις τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀφοσιώσεως· κατ' ἐξοχὴν ἐλλείπει ὁ ἐνθουσιασμός, ὑπὸ τὴν ἱεράν τοῦ ὁποίου πνοὴν κυοφορεῖται καὶ ἐξελίσσεται ὁ ἱστορικὸς βίος τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, ἡ παγκόσμιος δημιουργία, ἡ λαμβάνουσα αὐτὸ ἀπὸ τῆς ταπεινοτάτης κοινωνικῆς βαθμίδος, ἵνα τὸ ἀναβιβάσῃ πρὸς τὰς αἰθριωτάτας σφαίρας τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐξημερώσεως. Τοῦτο διδάσκει ἡ μελέτη τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς· τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ διὰ τῶν αἰώνων ἱστορικὴ αὐτῆς ἐξέλιξις. Λαοί, ἄνευ βαθείας συνειδήσεως τῆς πατρίδος, ὑστέρησαν ἐν τῷ πολιτι-

σμφῶ καὶ τῇ προόδῳ· οὐδὲν κατέλιπον ἴχνος διαβάσεως ἐν τῇ εὐρείᾳ λεωφόρῳ τῶν αἰώνων.

Ἄναφυλλίσατε τὰ χρονικά τῆς ἱστορίας. Θέλετε διδαχθῆ, ὅτι ὅπου ἐθεραπεύθη καὶ ἐθαυματουργήσεν ἡ πατρίς, ἐκεῖ ἐβλάστησαν καὶ ἐκαρποφόρησαν γράμματα, τέχναι καὶ ἐπιστήμαι, ὁ πολιτισμὸς ἐν τῇ εὐρυτάτῃ αὐτοῦ ἐννοίᾳ, ἠθικὴ ἐπὶ τέλους καὶ ὕλικὴ τοῦ ἀνθρώπου εὐημερία.

Τὸ χεῖριστον διὰ νέον ἄνθρωπον εἶνε ὁ διαταγμὸς καὶ ἡ ἀδιαφορία πρὸς τὴν ιδέαν τῆς πατρίδος. Καθίσταται φιλαυτός καὶ ἐγωῖστής, στερεῖται ἠθικῆς συνειδήσεως, πραγματικῆς ἀρετῆς, τιμῆς. Τὸ κατ' ἐξοχὴν διαφέρον αὐτὸν εἶνε ἡ θεραπεία τῶν αἰσθήσεων, ἡ ἡδονὴ τῆς σαρκός.

Ἐνα ἔχει πόθον, τὴν ἀπόλαυσιν· μίαν μέριμναν, τὴν φιλαυτίαν. Οὐδὲν ἕτερον συναίσθημα συγκινεῖ ἢ θέλγει αὐτόν. Εὐχεται ν' ἀποθάνῃ μᾶλλον ἢ νὰ στερηθῆ ἐπὶ τινὰς στιγμὰς ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς χλιδῆς.

ὦ νεότης, ἥτις εὐεπίφορος πολλάκις ὀρμᾶς πρὸς τοιαύτας ὕλιστικὰς καὶ φιλαύτους ἀπολαύσεις. Πρόσεχε, μὴ σὲ γοητεύσωσι τὰ διδάγματα τῆς ἐγωῖστικῆς ἀπόψεως τῶν τοῦ κόσμου τούτου πραγμάτων, ἅτινα δίκην μελωδίας Σειρήνων προσβάλλουσι τὰς ἀκοάς σου. Μιμήθητι ἓνα τῶν προγόνων σου, τὸν Ὀδυσσεά, καὶ βῦσον τὰ ὦτα. Θέλεις στενοχωρηθῆ ἴσως καὶ ἀδημονήσῃ ἐπὶ τινὰς στιγμὰς, ἀλλ' ἐκ τῆς δοκιμασίας ταύτης, ἔσο βεβαία, θέλεις ἐξέλθῃ ἐπὶ τέλους ἰσχυρὰ καὶ καλλίνικος.

Εἶπον περὶ τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντος, τοῦ τιμιωτάτου καὶ ἱερωτάτου τῶν καθηκόντων, ὧν ἡ ἐκτέλεσις ἐπιβάλλεται εἰς πάντα ἄνθρωπον καὶ πολίτην. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ τοῦτο μόνον. Μόνη ἡ φιλοπάτριά δὲν δύναται νὰ σᾶς καταστήσῃ ἀληθεῖς ἀνθρώπους, κεκτημένους τὴν συνείδησιν τῆς

ἑαυτῶν ἀποστολῆς Ἑλληνας. Θὰ σᾶς εἶπω διὰ βραχείων, παροδικῶς σήμερον, διότι θὰ πραγματευθῶ καὶ βραδύτερον περὶ τούτου, καὶ δὴ ἐκείνου, οὐ ἔνεκα εὐρίσκεσθε ἐνταῦθα κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ὑπὸ τὴν ιδιότητα τῶν σπουδαστῶν τοῦ ἑθνικοῦ πανεπιστημίου.

Μετὰ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος φρονῶ, ὅτι μία τῶν κατ' ἐξοχὴν ἀρετῶν παντὸς ἀληθοῦς καὶ φιλοπροόδου ἀνθρώπου εἶνε ἡ πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἀγάπη καὶ ἀφοσίωσις. Τὸ εἰδέναι, ἐν τῇ εὐρυτάτῃ αὐτοῦ ἐννοίᾳ, ἡ ἔρευνα, ἀντίληψις καὶ κατανόησις τοῦ περὶ ἡμᾶς κόσμου, φυσικοῦ τε καὶ ἠθικοῦ, εἶνε τὸ εὐγενέστατον τῶν μελημάτων παντὸς ἀγαθοῦ ἀνθρώπου, καὶ δὴ τοῦ ἐν νεανικῇ ἡλικίᾳ διατελοῦντος. — Πόθεν ἤλθομεν, τί εἴμεθα, ποῦ βαίνομεν; αἰώνια προβλήματα, ὧν τὴν λύσιν ἐπιζητεῖ ἐκάστοτε ἐν τῷ βίῳ ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὧν ἡ κατανόησις ἐξάγει αὐτὸν ἀπὸ τῆς σκοτεινῆς εἰρκτῆς τοῦ κατ' αἰσθησιν βίου, ἡκιστα διαφέροντος τοῦ τῶν θηρίων, ἵνα τὸν ἀναδιβάσῃ εἰς τὰς σφαῖρας τοῦ ἀνεσπέρου φωτός. Ἄγνωστοι τέως κόσμοι ἀποκαλύπτονται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ· βλέπει, ἐν ᾧ τέως διετέλει τυφλός· αἰσθάνεται, σκέπτεται, κρίνει, ἐρμηνεύει. Ἐν τῇ ὑπερόχῳ ταύτῃ λειτουργίᾳ κεῖται ἡ πραγματικὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου. Πρότερον ἦτο δοῦλος· ἤδη κατέστη ἐλεύθερος. Ἦτο ὑποτελὴς τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως· ἤδη μετεβλήθη εἰς κύριον αὐτῶν καὶ δεσπότην.

Οὐδὲν ἔθνος ἠδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τέλεον τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ἄνευ τῆς θεραπείας τῆς ἐπιστήμης. Ἐν ταύτῃ κεῖται ἡ νίκη τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς φύσεως, τοῦ πνεύματος ἐπὶ τῆς ὕλης, ὁ θρίαμβος τῆς ἐλευθερίας. Ὁ ἑαυτὸν κατανοῶν κατανοεῖ ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸν κόσμον, οὐ διατελεῖ μέλος καὶ ἀπόσπασμα. Ἡ γνῶσις αὕτη εἶνε ἡ κατ' ἐξοχὴν δύναμις, ἀλλὰ καὶ ἡ ἰερεῖα τοῦ ἠθικοῦ κόσμου. Διὰ τῆς δυνάμεως ταύτης ὁ ἄνθρω-

πος συνέτριψε τὰ δεσμὰ τῆς ὕλης, ἅτινα τὸν συνεκράτουν πρότερον ἀδρανῆ καὶ ἀκίνητον· συνέταμε τὰ ὅρια τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ἠλάττωσε τὰς συμφορὰς αὐτοῦ, ἐμήκυνεν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὸν βίον.

Εἴσθε κεκλημένοι, κύριοι, εἰς τὴν θεραπείαν τῆς ἐπιστήμης. Πρὸς τοῦτο ἀφιερῶσατε τὰ ὠραιότατα τῆς ζωῆς σας ἔτη· οἱ πλείστοι ἐξ ὑμῶν ἐστερήθησαν τῆς στοργῆς καὶ τῶν περιθάλψεων τῆς πατρικῆς ἐστίας· εἶνε ξενιτευμένοι, ἐν πάσῃ τῇ ὀδυνηρᾷ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως ταύτης. Οἱ εὐποροὶ κατελίπετε τὴν χλιδὴν καὶ τὴν εὐμάρειαν τοῦ οἴκου καὶ ἦλθετε εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἑλληνικοῦ, ἔν' ἀντλήσητε τὰ νάματα τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τῶν ζειδώρων κρουνῶν αὐτῆς. Οἱ ἄποροι προσήλθετε ἐπίσης ἐπὶ θυσίᾳ τῶν ὑμετέρων οἰκογενειῶν, ὑποβληθεισῶν εἰς τραχείας στερήσεις. Οὐκ ὀλίγοι κατεγράφητε μεταξὺ τῶν δοκίμων τῆς ἐπιστήμης, ἐστερημένοι παντός ὕλικου ἐφοδίου, πάσης συνδρομῆς τῶν οἰκογενειῶν, ἀναλαβόντες οἱ ἴδιοι, ἐν καματηρῷ ἀγῶνι, τὴν ὑμετέραν συντήρησιν. Διότι ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ταύτῃ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπηθανάτησεν ὁ μέγας Στωϊκὸς Κλεάνθης τὸ παράδειγμα τῆς ἐργασίας καὶ τῆς σπουδῆς. Τιμὴ ἰδίᾳ εἰς σᾶς, τοὺς διεξάγοντας τὸν περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ἐπιστήμης ἀγῶνα μετὰ τόσης αὐτοθυσίας, μετὰ τόσης ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς γαλήνης! σεῖς ἔσεσθε οἱ γενναιότατοι τοῦ μέλλοντος ἐργάται . . . Πάντες, δυνάμενοι καὶ μὴ δυνάμενοι, ἔχετε τὰ αὐτὰ πρὸς τὴν ἐπιστήμην καθήκοντα — νὰ θεραπεύσητε αὐτὴν μετὰ ζήλου, νὰ ἀγρυπνήσητε, νὰ ταλαιπωρηθῆτε, νὰ κλαύσητε, νὰ ἐργασθῆτε. Οὗτος εἶνε ὁ κλῆρος ὑμῶν. Καὶ ἔχετε ὑποχρέωσιν νὰ ἐκτελέσητε τὸν κλῆρον τοῦτον μετ' ἀγάπης, μετ' ἀφοσιώσεως, μετ' ἐθελοθυσίας. Μὴ ζητήσητε ἀμοιβὴν ἐπὶ τῇ θυσίᾳ ταύτῃ· ἡ ἀμοιβὴ κεῖται ἐν αὐτῇ τῇ ἐπιτεύξει τοῦ σκοποῦ ὑμῶν, ἐν

αὐτῇ τῇ ἐπιτελέσει τοῦ καθήκοντος. Ὄταν δὲ περατώσητε τὰς σπουδὰς ὑμῶν, ὅταν ἐξέλθητε ἐντεῦθεν ἰσχυροὶ καὶ ἀκμαῖοι λειτουργοὶ τῆς ἐπιστήμης, μετ' ἐπιτυχίας διεξάγοντες τὸν περὶ τοῦ βίου ἀγῶνα, τότε θὰ κατανοήσητε, ὅτι ἐλάβετε τὴν ἀμοιβὴν ὑμῶν ἐν τῇ κτήσει τῆς γνώσεως. Κατέστητε ἐπιστήμονες· κατέστητε ἄρα ἀληθεῖς καὶ τέλειοι ἄνθρωποι.

Σᾶς παροτρύνω διαφερόντως πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος τούτου. Ἐν αὐτῷ κεῖται ἡ εὐδοκίμησις ὑμῶν ἐν τῇ κοινωνικῇ λειτουργίᾳ, ἀλλ' ὡσαύτως ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ εὐδοκίμησις τῆς πατρίδος.

Ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ὑμῶν ἐργασίᾳ, ἐν ταῖς ἐρεῦναις ὑμῶν καὶ ταῖς μελέταις, ἔστε πρωτίστως αὐτόνομοι, ἐλεύθεροι, ἐρευνητικοί. Τὴν σημασίαν τῆς ἐλευθερίας ταύτης θέλω σᾶς ἀναπτύξῃ βραδύτερον ἐν λεπτομερείᾳ. Μὴ ἀποδέχεσθε ἀλλοτρίας γνώμας ἄνευ δισταγμοῦ· ζητεῖτε τὴν ἀλήθειαν, ὑποβάλλετε τὰ πάντα εἰς τὴν βάσανον τῆς λογικῆς καὶ τῆς κρίσεως. Ἡ ἐπιστήμη, ἐν τῇ πλήρει αὐτῆς λειτουργίᾳ, δὲν ἐρείδεται ἐπὶ τῆς ἀνεξελέγκτου ἀποδοχῆς παντὸς παραδεδεγμένου, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἐρεύνης, τῆς ἐξελέγξεως, τῆς συζητήσεως ἄνευ τούτων ἡκιστα ἐπιτελεῖ τὴν κλήσιν αὐτῆς.

Λευῖται καὶ ἱεραουργοὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἐχετε ὑπὸ τὴν ιδιότητα ὑμῶν ταύτην πολλαπλᾶ καθήκοντα, βαρείας ὑποχρεώσεις. Τὸ πρῶτον τῶν καθηκόντων τούτων εἶνε ἡ κατανόησις τῆς ἀληθείας. Τοῦτο ἐπιζητεῖ κατ' ἐξοχὴν ὁ ἄνθρωπος, ἐν τῇ ἐπιζητήσει δὲ ταύτῃ ἐκδηλοῖ τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ κλήσιν. Σᾶς ὑπενθυμίζω ὅτι ἔλεγεν ὁ Λέσσιγκ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα: « Ἄν ὁ Θεὸς ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ χεὶρὶ ἐκράτει τὴν ἀλήθειαν, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ τὴν πρὸς αὐτὴν ἔφεσιν, παρακολουθουμένην καὶ ὑπὸ τῆς πλάνης ἐνίοτε, μὲ προσεκάλει

δὲ νὰ ἐκλέξω, ἐν ταπεινώσει ἐγὼ θὰ ἔκλινον πρὸς τὴν ἀριστεράν, λέγων: «Πάτερ, δός μοι, ἡ καθαρὰ ἀλήθεια προσήκει σοὶ μόνω». Ὁ ἄνθρωπος, κατέχων μέρος τῆς ἀληθείας καὶ ἐπιζητῶν ν' αὐξήσῃ αὐτήν, ποθεῖ νὰ καταστῇ τῷ Θεῷ ὅμοιος.

Πρὸς τῷ καθήκοντι τούτῳ τῆς ἐρεύνης καὶ τῆς κτήσεως τῆς ἀληθείας ἐπιβάλλονται ὑμῖν, ὡς σπουδασταῖς, καὶ ἕτερα, οὐσιώδη ἐπίσης καθήκοντα.

Καθιστάμενοι ἀληθεῖς ἐπιστήμονες, καθίστασθε ἅμα ἰσχυροὶ καὶ εὐδόκιμοι ἐν τῷ βίῳ ὑμῶν. Πᾶς ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ προσπαθῇ, ἵνα καταστῇ κρείττων ἑαυτοῦ. Ἐν τῷ ἀγῶνι, ὃν διεξάγει ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ σταδίου, ὁ κεκτημένος μείζον σθένος καὶ ἐνέργειαν τιμᾶται μᾶλλον, καθίσταται ἄξιος τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ὑπολήψεως τῶν τε συναγωνιστῶν καὶ τῶν θεατῶν. Ἐν τῇ τοιαύτῃ δημιουργίᾳ ἰσχυρῶν ἀτόμων, κεκτημένων πάντα τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ἀληθοῦς ἀνθρώπου, ἡ κοινωνία καὶ τὸ ἔθνος ἐνισχύονται, ἀκμάζουσιν, εὐδοκιμοῦσιν. Ἀπὸ τῶν τοιούτων δ' ἀτόμων ἐξαρτᾶται κατ' ἐξοχήν ἡ δύναμις καὶ τὸ μέλλον παντὸς λαοῦ.

Ἄλλ' ἔχετε ἐπίσης νὰ τελέσητε καθήκοντα πρὸς τὰς ὑμετέρας οἰκογενείας. Γινώσκετε διὰ ποίων στερήσεων καὶ θυσιῶν κατέστητε μῦσται τῆς ἐπιστήμης, πόσας δὲ ταλαιπωρίας παρέσχον αἱ σπουδαὶ ὑμῶν εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ προστάτας. Ἀντὶ τούτων τί ἐπιζητοῦσιν οὗτοι; Εὐχαριστοῦνται οἱ εὐποροὶ, ὅτι κατέστητε ἄξιοι τῶν προσδοκιῶν αὐτῶν, ὅτι δὲν ἐσπαταλήσατε τὸ τάλαντον ἀσώτως καὶ ἐπὶ ματαίῳ. Δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην τῆς ὑλικῆς ὑμῶν συνδρομῆς, ἀλλ' ἄξι-οῦσι, καὶ εὐλόγως, νὰ ἐξέλθῃτε τοῦ ναοῦ τῆς ἐπιστήμης ἀληθεῖς μυσταγωγοὶ αὐτῆς καὶ λευῖται. Ὅποια φιλοδοξία! Ὅποια τιμὴ καὶ εὐχαρίστησις διὰ τὸν πατέρα, διὰ τὴν μητέρα, τοὺς

οἰκείους, τοὺς φίλους, ὅτι τὸ τέκνον αὐτῶν ἐξέρχεται ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ ἄξιος, συνεχίζων τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας! Οἱ δὲ ἄποροι, οἵτινες ἴσως ἐστέρησαν τὰ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας τῆς συνδρομῆς πρὸς χάριν τοῦ τέκνου, τοῦ ἀφοσιωθέντος εἰς τὴν θεραπείαν τῆς ἐπιστήμης, ὅποιαν ἡδονὴν θέλουσιν αἰσθανθῆ, διότι οἱ κόποι αὐτῶν καὶ αἱ θυσίαι στέφονται ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας, εὐρίσκουσι δὲ ἐν τῷ τέκνῳ τὸ στήριγμα τοῦ γήρατος, τὸν προστάτην τῆς οἰκογενείας, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τὸ σέμνωμα αὐτῆς καὶ τὸν ἀρχηγόν, εἰς ὃν ἐπιφυλάσσεται ἡ δημιουργία οἰκογενειακῶν περγαμηνῶν εὐγενείας καὶ κοινωνικῆς ὑπολήψεως!

Ἄλλ' ὁ Ἕλλην σπουδαστῆς δὲν ἔχει καθῆκον νὰ μεριμνᾷ μόνον περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας. Ὅφειλει ἐπίσης νὰ ἐπιτελέσῃ καὶ ἄλλο ἱερώτερον καθῆκον ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ αὐτοῦ λειτουργίᾳ. Εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀπόστολος τοῦ μεγάλου καὶ ἐκπολιτιστικοῦ τῆς πατρίδος ἀγῶνος, τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς παλιγγενεσίας καὶ ἀποκαταστάσεως. Ἡ ἐπιστήμη παρὰ τοῖς ἄλλοις λαοῖς δύναται νὰ ἔχῃ ἀπλῶς μόνον φιλόανθρωπον, κοινωνικὸν χαρακτῆρα. Δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἡ ἐπιστήμη ὀφείλει νὰ καταστῇ πρωτίστως ἡ ἰέρεια τῆς πατρίδος, μεγαλουργὸς δύναμις τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας. Ὁ Ἕλλην σπουδαστῆς, κατερχόμενος μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν εἰς τὸ στάδιον τῶν ἐθνικῶν ἀγῶνων, ὑποχρεοῦται ν' ἀντιπαλαίσῃ κατὰ πολλῶν προσκομμάτων καὶ πολεμίων. Πλεῖστοι ἐχθροί, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀδιάλλακτοι, διεκδικοῦσιν ἀπὸ τινος χρόνου τὰς ὡραίας χώρας τῆς προγονικῆς ἡμῶν κληρονομίας. Ἀντιμαχόμενος πρὸς τούτους, ὀφείλει προηγουμένως νὰ παρασκευασθῇ ἰσχυρὸς καὶ ἱκανός, ἵνα καταγάγῃ τὴν προσήκουσαν νίκην. Δὲν ἀπαιτεῖται πρὸς τὴν νίκην ταύτην μόνον ἡ ρώμη τοῦ σώματος, ἢ τὸ σθένος τῆς ψυχῆς· ταῦτα δεόν ν'

ἀπορρέωσι κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τῆς προσηκούσης πνευματικῆς μορφώσεως καὶ ἰσχύος. Ταύτην δὲ τὴν ἰσχὺν οὐδεμία ἄλλη δύναμις θέλει παραγάγη ἢ ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη, κρατύνουσα τὸν νοῦν καὶ ἐμπεδοῦσα τὸ φρόνημα, ὑπὸ αἰσίους οἰωνοὺς νίκης καὶ ἐπιτυχίας δημιουργοῦσα καὶ ἀποστέλλουσα εἰς τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα τοὺς μαχητὰς τοῦ ἐθνικοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ τῆς ἀνορθώσεως τῆς πατρίδος.

Ἄλλ' ἔχετε πρὸς τούτοις καὶ ἄλλα καθήκοντα, δευτερεύοντα μὲν ὅπως δήποτε, ἀλλ' ἐπίσης σημαντικὰ καὶ σπουδαῖα ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ βίου. Κυριώτατον τούτων εἶνε ἡ μεταξὺ ὑμῶν σύμπνοια, ἡ συνεργασία, κοινωνική, ἐπιστημονική, ἐθνική. Πάντες πρέπει νὰ θεωρῆσθε, οἱ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἀνατρεφόμενοι, ἀδελφοὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἀδελφοὶ ἐν τῇ ἐπιδιώξει τοῦ ἑλληνικοῦ ιδεώδους καὶ τῇ πραγματώσει τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος. Οὐδεμία μεταξὺ ὑμῶν διάκρισις γένους, πατρίδος, ιδεῶν καὶ αἰσθημάτων. Εἴσθε κεκλημένοι νὰ ἐπιτελέσητε τὸ ἔργον τῶν ἱεροφαντῶν τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου ὑπὸ τὴν ιδιότητα δὲ ταύτην πάντες ἔχετε τὰ αὐτὰ κοινὰ καθήκοντα καὶ δικαιώματα, προσιδιάζοντα εἰς τὸν ἀληθῆ ἄνθρωπον καὶ τὸν ἔχοντα συνείδησιν τῆς ἑαυτοῦ ἀποστολῆς πολίτην.

Αἰώνιος καὶ ἄρρηκτος ἔστω ὁ μεταξὺ ὑμῶν δεσμός. Εἶη οὗτος ἐγγύησις τῆς ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἐθνικῆς ἐργασίας. Δότε ἀλλήλοις τὴν χεῖρα· ἀλλὰ σὺν αὐτῇ καὶ τὴν καρδίαν. Ἔστε πάντοτε ἀδελφοὶ, συνδεδεμένοι, ἠγαπημένοι. Τί γινώσκετε; Δὲν θὰ παρέλθῃ ἴσως πολὺς καιρὸς καὶ ὁ σύνδεσμος οὗτος θέλει σᾶς χρησιμεύσῃ ἐν τῇ διεξαγωγῇ βαρυτάτων ἀγώνων, ἐν τῇ τελέσει μεγάλων θυσιῶν. Τότε μόνον θέλετε αἰσθανθῆ, ὅποσον ἱερὸς εἶνε ὁ δεσμός οὗτος, στερωθεὶς μὲ τὰς εὐχὰς τῆς πατρίδος καὶ τὴν εὐλογίαν τῆς ἐπιστήμης.

Πάντων τούτων τῶν καθηκόντων ἢ κατανόησις καὶ ἢ ἐκπλήρωσις ἀποτελεῖ τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ πεπολιτισμένου καὶ ἐλευθέρου ἀνθρώπου—τὸν χαρακτῆρα. Ἐν τῷ χαρακτῆρι ἐκπροσωπεῖται κατ' ἐξοχὴν καὶ διαπλάσσεται ὁ ἀτομικὸς καὶ κοινωνικὸς βίος ἐνὸς λαοῦ· σφυρηλατεῖται οὗτος ἐπὶ τοῦ ἄκμῶνος τῆς ἀρετῆς, τῆς ἠθικότητος, τῆς ἐλευθερίας. Λέγοντες ἄνθρωπον ἄνευ χαρακτῆρος, ἐννοοῦμεν λογικὸν ὄν, ἐστερημένον πάσης πνευματικῆς πεποιθήσεως, παντὸς ἠθικοῦ φρονήματος, παντὸς ἔθνικοῦ ιδεώδους, ἔτοιμον ν' ἀρνηθῆ ἡμέτερον ἑαυτὸν χάριν εὐτελοῦς συμφέροντος, πολλάκις καὶ ἄνευ τοιούτου. Ὁ ἐστερημένος χαρακτῆρος στερεῖται ἐλευθερίας· ἀλλ' ἐπίσης στερεῖται καὶ ἠθικῆς, καὶ φρονήματος, πονηρὸς ἄνθρωπος, ὅσον καὶ ἐπικίνδυνος πολίτης.

Τὰ καθήκοντα ταῦτα ἀποτελοῦσι τὸν ἄρτιον ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἄνθρωπον, τὸν τέλειον ἐπιστήμονα. Ἐν τῇ πραγματώσει αὐτῶν κεῖται ἡ ἄσκησις τῆς ἀρετῆς, ἐν τῇ εὐρυτάτῃ αὐτῆς ἐννοίᾳ καὶ ἀποστολῇ, ὡς ἀρετῆς ἀτομικῆς, πολιτικῆς, ἔθνικῆς ἐπὶ τέλους.

Ἀγαπητοὶ φίλοι, νέοι πάντες, ἄκμαῖοι πάντες, σθεναροὶ καὶ εὐσταθεῖς.

Μὴ διστάσητε νὰ ἀναλάβητε τὴν πρὸς εὐρεσιν καὶ πραγμάτωσιν τῆς ἀρετῆς πορείαν. Δυνατὸν νὰ εἶνε αὕτη δύσπῳνος. Ἀλλ' εἶσθε πάντες νέοι. Μὴ ὀπισθοχωρήσητε πρὸ τῶν δυναμένων νὰ προκύψωσι κωλυμάτων καὶ δυσχερειῶν. Ἡ νίκη ἀνήκει εἰς τοὺς τολμηροὺς, τοὺς ἔχοντας δηλαδὴ συνείδησιν τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς αὐτῶν ἰσχύος.

Ἐνθυμεῖσθε βεβαίως πάντες τὸν θαυμάσιον ἀπόλογον τοῦ Προδίκου—περὶ τοῦ δισταγμοῦ τοῦ Ἡρακλέους, τίνα ὁδὸν ὀφείλει ν' ἀκολουθήσῃ ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ, τὴν τῆς ἀρετῆς ἢ τὴν τῆς κακίας. Τῆς δευτέρας ἢ ὁδὸς εἶνε εὐθεία, ῥόδοις

ἔστεμμένη, οὐδένα πόνον παρέχουσα τῷ ὁδοιπόρῳ· ἀλλ' ἡ τῆς πρώτης δυσχερῆς, ἀνάντης, τραχεῖα. «Τῶν γὰρ ὄντων ἀγαθῶν καὶ καλῶν οὐδὲν ἄνευ πόνου καὶ ἐπιμελείας Θεοὶ διδῶσιν ἀνθρώποις, ἀλλ' εἴτε τοῖς Θεοῖς ἴλεως εἶναι σοι βούλει, θεραπευτέον τοὺς Θεούς, εἴτε ὑπὸ φίλων ἐθέλεις ἀγαπᾶσθαι, τοὺς φίλους εὐεργετητέον, εἴτε ὑπὸ τινος πόλεως ἐπιθυμεῖς τιμᾶσθαι, τὴν πόλιν ὠφελητέον, εἴτε ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος πάσης ἀξιοῖς ἐπ' ἀρετῇ θαυμάζεσθαι, τὴν Ἑλλάδα πειρατέον εὖ ποιεῖν, εἴτε γῆν βούλει σοι καρπούς ἀφθόνους φέρειν, τὴν γῆν θεραπευτέον, εἴτε ἀπὸ βοσκημάτων οἶον δεῖν πλουτίζεσθαι, τῶν βοσκημάτων ἐπιμελητέον, εἴτε διὰ πολέμου ὀρμᾶς αὖξεσθαι καὶ βούλει δύνασθαι τοὺς τε φίλους ἐλευθεροῦν καὶ τοὺς ἐχθροὺς χειροῦσθαι, τὰς πολεμικὰς τέχνας αὐτάς τε παρὰ τῶν ἐπισταμένων μαθητέον καὶ ὅπως αὐταῖς δεῖ χρῆσθαι ἀσκητέον, εἰ δὲ καὶ τῷ σώματι βούλει δυνατὸς εἶναι τῇ γνώμῃ ὑπηρετεῖν, ἐθιστέον τὸ σῶμα καὶ γυμναστέον σὺν πόνοις καὶ ἰδρῶσιν». Ὁ Ἡρακλῆς ἠκολούθησε τὴν δευτέραν ὁδόν, τὴν τῆς ἀρετῆς. Ἦτο ἀνάντης καὶ δυσχερῆς ἡ διάβασις αὐτῆς, ἀλλ' ἐπείσθη, ὅτι οἱ ταύτην διερχόμενοι, «ὅταν ἔλθῃ τοῦ βίου τὸ πεπρωμένον τέλος, οὐ μετὰ λήθης ἄτιμοι κεῖνται, ἀλλὰ μετὰ μνήμης τὸν αἰεὶ χρόνον ὑμνούμενοι θάλλουσιν» (1).

Ὁ θαυμάσιος οὗτος ἀπόλογος δὲν εἶνε ἡ ἱστορία τοῦ Ἡρακλέους, ἀκολουθήσαντος τὰς σεμνάς τῆς Ἀρετῆς ὑποθήκας. Ἦτο τὸ πρόγραμμα τῆς παιδείσεως καὶ τῆς ἱστορικῆς ἐργασίας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἐπίπονος ὑπῆρξε πολλάκις ἡ ἱστορικὴ αὐτῆς σταδιοδρομία. Ἀλλ' ἐν τούτῳ ἐνίκησε καὶ ἐκραταιώθη· ἴσταται διηνεκῶς θαυμαστὴ καὶ ὑπέροχος μεταξὺ τῶν ἐθνῶν, «μετὰ μνήμης δὲ τὸν αἰεὶ χρόνον ὑμνουμένη θάλλει».

(1) Ξενοφ. Ἀπομνημονεύματα, Β', 1.

Ἀγαπητοὶ φίλοι. Καταπαύω σήμερον ἐνταῦθα τὸν λόγον, ὃν ὑπόσχομαι ὑμῖν νὰ συνεχίσω καὶ ἐφεξῆς. Ἐπικαλοῦμαι τὴν ὑμετέραν προσοχὴν, ἀλλὰ πρωτίστως τὴν ὑμετέραν ἀγάπην καὶ τὸ διαφέρον.

Ἡ παροῦσα περίοδος, ἣν διανύει τὸ ἡμέτερον ἔθνος, εἶνε μία τῶν κρισιμωτάτων τοῦ τρισχιλιετοῦς καὶ πλεόν ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου. Ἄλλ' ὦμεν γενναῖοι. Συντετριμμένοι, ἠττημένοι, ἐξ οἰκείων μάλλον σφαλμάτων ἢ ἔνεκα τῆς ἐχθρικῆς κακοβουλίας, δὲν δικαιούμεθα νὰ ἀπογοητευθῶμεν, νὰ ὁμολογήσωμεν τὸν ὄλεθρον ἡμῶν, ὡς εὔχονται ἀδιάλλακτοὶ ἐχθροί. Τὰ ἔθνη, ὅσα διεκδικοῦσιν εὐγενῆ καὶ μέγαν προορισμόν, δὲν κύπτουσιν, ἅμα τῇ πρώτῃ ἠττῇ ἢ ὑποχωρήσει, πρὸ τῆς πρώτης συμφορᾶς, ὅσον καὶ ἂν αὕτη τυγχάνῃ μεγάλη, ὅσον καὶ ἂν κηρύσσεται ὑπὸ τῶν κακοβούλων καὶ τῶν ἀπαισιοδόξων ἀνεπανόρθωτος. Τούναντίον, πλεόν ἢ ἅπαξ ἐκυρώθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὅτι αἱ συμφοραὶ λαοῦ τινος, κεκτημένου ἀκεραίας τὰς ζωτικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, ἐγένοντο σωτήριον δίδαγμα ὠφελείας καὶ προσφορωτέρας διὰ τὸ μέλλον ἐργασίας.

Εἰς ὑμᾶς ἀπόκειται νὰ κατανοηθῇ τοῦτο, ἀλλὰ πρωτίστως νὰ χρησιμοποιηθῇ τὸ δίδαγμα. Ἡ δράσις ὑμῶν ἀρχεται ἀπὸ τῆς σήμερον· ἡ σκέψις ὑμῶν ἄς ἐνισχυθῇ ἐν τῇ ἐπωδύνῳ ἐρεῦνῃ καὶ μελέτῃ τῶν ἐθνικῶν παθημάτων, ἀλλ' ἅμα καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν διδασμάτων. Πᾶσα στιγμὴ βραδύτητος περὶ τὴν ἐνέργειαν ταύτην εἶνε ὄλεθρία δι' ἡμᾶς, καὶ ὡς ἄτομα, καὶ ὡς ἔθνος.

Εἴσθε ἡ νεότης τοῦ ἐθνικοῦ πανεπιστημίου, ἀλλ' ἅμα εἴσθε καὶ ἡ κατ' ἐξοχὴν νεότης τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Ἐλθετε ἤδη νὰ μελετήσωμεν τὰ πράγματα, ὑπὸ τὴν ἀληθινὴν αὐτῶν σημασίαν, οἷα ἐξεδηλώθησαν καὶ οὐχὶ ὡς ἐπιθυμοῦμεν, νὰ σκεφθῶμεν δὲ τίνι τρόπῳ δυνάμεθα νὰ ἐξέλθωμεν ὑγιεῖς καὶ σώοι.

ἀπὸ τῆς κρίσεως, ἐν ἣ ἀπὸ τινος χρόνου διατελοῦμεν. Ἄς πράξωμεν τοῦτο μετ' εἰλικρινείας, μετ' ἐπιστημονικῆς ἀμεροληψίας. Τοῦτο ἀνέλαβον νὰ πράξω, ἀπευθυνόμενος πρὸς ὑμᾶς, καλῶν πρὸς μελέτην τοῦ ἐθνικοῦ προβλήματος, ἀλλὰ πρωτίστως πρὸς ἐγκαρτέρησιν καὶ ἐνέργειαν. Περὶ ἡμᾶς λαοί, ἐστερημένοι τῶν ἡμετέρων πλεονεκτημάτων, ἀσέμνως κορυβαντιῶσιν, ἐπιχαίροντες ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς ἡμῶν. Ἄς ἀποδείξωμεν εἰς αὐτούς ὅτι ζῶμεν, καὶ ὅτι ζῶμεν τὴν ζωὴν τῶν πατέρων ἡμῶν καὶ τῶν προγόνων, παρ' ὧν ἔλαβον οὗτοι τὸ φῶς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἡμερώσεως. Τοῦτο θέλει ἐπιτευχθῆ ἔν τῇ γενναίᾳ κατανοήσει τῆς ἀποστολῆς ἡμῶν, ἣτις εἶνε ἅμα καὶ ἡ κατανόησις καὶ ἡ ἐπιτυχῆς χρησιμοποίησις τῶν τε ἀτομικῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων. Ἡ πατρίς καλεῖ ἡμᾶς σήμερον πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος, τὸ δὲ καθήκον τοῦτο εἶνε ἡ τιμιωτάτη τῶν ἐντολῶν παντὸς ἀνθρωπίνου ὄντος. Διδάσκαλοι καὶ μαθηταί, κατηχοῦντες καὶ κατηχούμενοι, ἄς λάβωμεν πλήρη τὴν συνείδησιν τῆς ἀποστολῆς ἡμῶν, ἣντινα ἐπιβάλλει ἡ θεραπεία τῆς ἐπιστήμης, ἣτις εἶνε ἐπίσης καὶ θεραπεία τῆς πατρίδος.

Τοῦτο εἶνε τὸ ὑπέρτατον τῶν καθηκόντων ἡμῶν, καὶ ὡς λειτουργῶν τῆς ἐπιστήμης, καὶ ὡς Ἑλλήνων.

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

Ἡ τελευταία συμφορά, ἣτις κατέλαβεν ἀπροσδοκῆτως τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, δὲν εἶνε ἐξ ἐκείνων, αἵτινες τυχαίως ἐπισκῆπτουσιν ἐπὶ τοῦ βίου λαοῦ τινος, ὧν τὰ ἀποτελέσματα ἐξακολουθοῦσιν ἐπὶ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον. εἶτα δὲ παρέρχονται, καταλείποντα θλιβεράν ἀνάμνησιν. Ἡ καταστροφή αὕτη δὲν ἦτο τυχαία, προπαρεσκευάσθη· καὶ τοῦτο βεβαίως οὐχὶ ἐξ ἡμετέρας προθέσεως. Προπαρεσκευάσθη, ἕνεκα τῆς μὴ ἐπαρκοῦς μορφώσεως τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως ἱστορικὴν περίοδον, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ἠθικῆς συνειδήσεως τῶν τε ἀτόμων καὶ τοῦ συνόλου, ἕνεκα ἀποπλανήσεως, ἀκουσίας βεβαίως, ἀλλ' ἐπιβλαβεστάτης ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῆς πραγματώσεως τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος. Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, ὁ κέντρον αὐτοῦ ἐν πάσῃ σκέψει καὶ ἐνεργείᾳ θεωρῶν τὸ ἑλληνικὸν βασίλειον, παρεγνώρισε τὸ στοιχειωδέστατον τῶν καθηκόντων, τὸ τῆς μορφώσεως ἐθνικοῦ χαρακτῆρος.

Λέγων χαρακτῆρα, ἐννοῶ συνείδησιν καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων, ἣν τινὰ ἕκαστος πεπολιτισμένος, καὶ ἰδίᾳ ἐλεύθερος ἄνθρωπος, ὀφείλει ἐν πάσῃ στιγμῇ τοῦ βίου νὰ ἐξωτερικεύῃ καθ' οἷονδῆποτε τρόπον. Τιμὴν ἑαυτοῦ ὀφείλει νὰ νομίζει ἕκαστος ἄνθρωπος, ὅτι δὲν στερεῖται χαρακτῆρος, ὅτι τουτέστιν εἶνε ἠθικός, ἀγαπῶν καὶ σεβόμενος τὸ ἀγαθόν, ἐχ-

θαίρων δὲ καὶ μισῶν τὸ κακόν. Ἄλλ' ἢ τοιαύτη ἐνέργεια δὲν πρέπει νὰ διατελῇ ἀδρανής, οἷον μεταφυσικὴ μόνον, πρέπει νὰ ἐξωτερικεύηται ἐκάστοτε, νὰ καθίσταται αἰσθητή. Ἐν τούτῳ κεῖται ἡ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἅμα καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ σημασία τοῦ πολίτου.

Ἐκαστος ἀνθρώπος, βιῶν καὶ ἐνεργῶν ἐν τινι πολιτικῇ κοινωνίᾳ, ἀναστρεφόμενος καθ' ἐκάστην τοῖς ὁμοίοις αὐτοῦ, κατὰ γενικὸν κανόνα ὁμοφύλοις, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ μὴ τοιούτοις, ἔχει καθήκοντα, δηλαδὴ ὑποχρεώσεις. Ταύτας δὲ δὲν δικαιούται νὰ παραμελῇ, καὶ ἐν ἡ περιπτώσει αὐταὶ ἠδύναντο νὰ παράσχωσιν ὀδύνην ἢ στενοχωρίαν. Δέον νὰ ἔχη ἐκάστοτε ὑπ' ὄψει, ὅτι ἂν οὕτως ἐπίσης ἐφέροντο καὶ τὰ ἄλλα μέλη τῆς κοινωνίας, ἐν ἡ ζῆ, ὁ ἠθικὸς σκοπός, δι' ὃν συνέστη αὕτη, εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθῇ. Οὐχὶ ἡ ἀλληλεγγύη, οὐχὶ ἡ κοινοπραξία ἠθέλον ἐγκαταστῆ ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλ' ἡ φιλαυτία καὶ ὁ ἀτομισμὸς ὑπὸ τὴν χειρίστην ἐννοίαν. Ὑπὸ τὴν τοιαύτην ἐκδήλωσιν τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος, ἐλλιποῦς κατὰ πᾶσαν στιγμὴν, ἀντικοινωνικοῦ μᾶλλον ἢ κοινωνικοῦ, ἐπέρχεται ἀναποδράστως ἐλάττωσις μᾶλλον ἢ αὔξησις τῶν τε φυσικῶν καὶ τῶν ἠθικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος, στασιμότης. Ὁ συνεκτικὸς δεσμὸς, δι' οὗ αἱ ἀτομικαὶ ἐνέργειαι πολλαπλασιάζονται ἐπ' ἀπειρον, μονονουχὶ δὲν ὑφίσταται ἢ, καὶ ἂν τοῦτο συμβαίη, εἶνε λίαν χαλαρός, ἄτονος, οὐδὲν δυνάμενος γενναῖον καὶ μέγα νὰ τελεσιουργήσῃ.

Σεῖς, οἱ νέοι σπουδασταὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου. Κατ' ἐξοχὴν καθήκον ἔχετε νὰ μορφώσητε τὸν χαρακτῆρα ὑμῶν ὑπὸ τὴν τοιαύτην ἐννοίαν τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἐπιβαλλομένων, μερικῶν ἢ καθολικῶν, ὑποχρεώσεων. Πιστεύσατέ με, ὅτι ἡ ἐνέργεια αὕτη δὲν εἶνε δυσχερής, οὐδαμῶς δ' ἐπώδυνος ἢ ἐκτέλεσις αὐτῆς. Τούναντίον παρέχει ἡδονὴν τῷ αἰσθανο-

μένω τὴν ἑαυτοῦ προσωπικότητα ἀνθρώπῳ, καὶ ὅταν ἡ ἐκτέλεσις παρακολουθῆται ὑπὸ τινος ὀδύνης. Ἀλλὰ τὴν ὀδύνην ταύτην ὑφιστάμενος οὗτος, ἐξαγνίζεται, καθίσταται δηλαδὴ τέλειος, ἄξιος ἐκτιμήσεως καὶ μιμήσεως. Κάντιος, ὁ μέγας τῆς Γερμανίας φιλόσοφος, ἐδίδασκε τελευτῶντος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ἱστορικῆς περιόδου ἀναπλάσεως καὶ ἀνακαινίσεως, οὐ μόνον τοῦ γερμανικοῦ, ἀλλ' ὀλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καθ' ὃν χρόνον ἡ Γερμανία ἦτο ἐστερημένη ἔτι ἀρτίας ἐθνικῆς συνειδήσεως, πολιτικῆς ἐνότητος καὶ δυνάμεως, κατίσχυε δ' ἐν τῇ ἐκδηλώσει τοῦ κοινωνικοῦ βίου τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ ὁ ἀτομισμός, ὑπὸ τε τὴν μερικὴν καὶ τὴν καθολικὴν σημασίαν, ἐδίδασκεν εἰς τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ, ὅτι τὸ ὑπέρτατον καθῆκον, ἡ ὑψίστη ἐντολὴ παντὸς ἀληθοῦς ἀνθρώπου, εἶνε ἡ ἐκτέλεσις τοῦ καθήκοντος. Ἄν ὑπῆρχέ τι, ὃ περιδινηκῶς ἐγοήτευε τὴν ψυχὴν τοῦ μεγάλου φιλοσόφου, ἦτο ὁ ἄνω ἑναστρὸς οὐρανὸς καὶ ὁ ἐν αὐτῷ ἠθικὸς κόσμος.

Ὁ ἠθικὸς οὗτος κόσμος, ὁ ἐν τοῖς ἐγκάτοις τοῦ ἐσωτερικοῦ ἡμῶν βίου λειτουργῶν, δὲν ἔχει μόνον σφαῖραν ἐνεργείας τὴν θεραπείαν τοῦ προσώπου καὶ τῶν ποικίλων αὐτοῦ κατὰ χρόνον καὶ τόπον ροπῶν. Ὁ ἠθικὸς κόσμος σφαῖραν ἔχει ἐνεργείας τὸν ἀνθρώπον ἐν τῇ κοινωνικῇ λειτουργίᾳ, τὸν ἀνθρώπον, οὐχὶ ὡς ἄτομον, αὐτοτελὲς καὶ ἀπεσπασμένον, ἀλλ' ὡς ἀναπόσπαστον τοῦ συνόλου, ἀποτελοῦντα μίαν οἰκογένειαν, μίαν φυλὴν, μίαν πατρίδα. Ὑπὸ τὴν συνείδησιν τῶν ὑποχρεώσεων τούτων, διαφέρεται οὐχὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνον, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων τῶν συμβιούκων. Ἐν τῇ ἀναγνώρισί τῆς ἀρχῆς ταύτης κεῖται ἡ ἠθικὴ ἰσχὺς τοῦ ἀτόμου, ἀλλ' ἅμα καὶ ἡ ἠθικὴ ἰσχὺς τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Τοιαύτη διδασκαλία, οὐχὶ κατὰ θεωρίαν μόνον καθισταμένη ἀποδεκτὴ, ἀλλὰ καὶ πραγματουμένη, δὲν δύναται ἢ νὰ

παραγάγη ἔξοχα ἀποτελέσματα. Τοῦ καθήκοντος ἢ ἐκτέλεσις ἐπιβάλλεται οὐ μόνον εἰς τοὺς ἰθύνοντας τὰ κοινὰ πράγματα, τοὺς πρωτοστατοῦντας ἐν τῇ κοινωνικῇ σταδιοδρομίᾳ, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς τελευταίους τῶν ἰδιωτῶν. Ἐκαστος ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ δὲν δικαιούται νὰ ἔχη ὑπ' ὄψει καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ ἐκάστοτε τὸ ἐγώ, ὅσον καὶ ἂν προβάλλῃ τοῦτο εὐπρεπές καὶ γενναῖον. Ἐν τῇ κοινωνικῇ ἀλληλεγγύῃ τὸ ἐγώ δὲν δύναται ἢ νὰ διεκδικῇ δευτερεύουσαν μόνον σημασίαν· συμπράττει μετὰ τοῦ συνόλου, ἀποβλέπει δὲ εἰς τὴν περιωπὴν αὐτοῦ, εὐλόγως φρονοῦν, ὅτι ἐν ταύτῃ τὸ ἐγώ δὲν ἀπόλλυται, τούναντίον ἀναπτύσσεται, κρατυνόμενον καὶ τελειούμενον.

Οἱ χωρικοὶ τῆς Πομμερανίας, ἔλεγε Γερμανὸς συγγραφεύς, ἐξαίρων τὸ φρόνημα τῶν χρόνων τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ κατὰ τῆς ἐξωτερικῆς δεσποτείας, οὐδέποτε εἶχον ἀκούσῃ τὸ ἠθικὸν δίδαγμα τοῦ Ἐμμανουήλ Καντίου, καὶ ἐν τούτοις ἄνευ δισταγμοῦ, μετ' ἀφοσιώσεως ἐπετέλεσαν τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθῆκον. Ἡ ἠθικὴ ἰδέα, ἢ κηρυττομένη ἀπὸ ἀκαδημαϊκοῦ βήματος, ἢ διδασκομένη ἀπὸ τῶν σελίδων βιβλίου, δὲν προορίζεται μόνον διὰ τοὺς ἀκροατάς, ἢ τοὺς ἀναγνώστας. Μεταδίδεται λανθανόντως, ἀλλ' ἐνεργῶς, ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, ἀπὸ συνειδήσεως εἰς συνείδησιν, ἀπὸ ψυχῆς εἰς ψυχὴν. Πῶς συμβαίνει τοῦτο; Οὐδεὶς δύναται νὰ ὀρίσῃ μετ' ἀποδείξεως. Τὸ ἠθικὸν κήρυγμα τῆς ἐξεγέρσεως λαοῦ τινός, τῆς πραγματικῆς ἀντιλήψεως τῆς καταστάσεως αὐτοῦ, ἀποκαλύπτεται κατὰ πρῶτον εἰς ὀλίγους, τοὺς ἐπαίοντας, τοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν μεταδίδεται εἰς τὸ σύνολον. Ὄταν τοῦτο τελεσθῇ, ἡ κοινωνία ἐξεγείρεται πρᾶγματι, ἀλλ' ἅμα ἐξεγείρεται καὶ τὸ ἔθνος, καὶ ἡ πατρίς,

ἰσχυρὰ ἐν πίστει καὶ ἐνεργείᾳ, κατανοοῦσα τὸ προσῆκον, πραγματοῦσα αὐτὸ καθ' ἅπασαν τὴν ἔννοιαν, ἣν ἀντιπροσωπεύει.

Τοιοῦτου καθήκοντος τὴν δύναμιν καὶ τὴν λειτουργίαν εἴμεθα κεκλημένοι νὰ συλλάβωμεν ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ τοῦ ἱεροῦ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Διὰ τοὺς ποθοῦντας, τοὺς πιστεύοντας, εἶνε εὐχερὲς τοῦτο, ἔστω καὶ ἐργῶδες. Τλησίπρονος ἢ κτῆσις τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἔχει ἀποτέλεσμα τὴν εὐδαιμονίαν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος, ἧς ἄνευ οὐδεὶς ἄνθρωπος καὶ οὐδεμία κοινωνία δύναται νὰ ἐκτελέσῃ τὸν ἀληθῆ προορισμόν. Εἰς ὑμᾶς ἐπιβάλλεται τὸ καθήκον τοῦτο τῆς ἐκτελέσεως.

Καλούμενοι μετὰ τινὰ χρόνον ὑπὸ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας, ἐν τῇ ποικίλῃ ὑμῶν λειτουργίᾳ, νὰ χρησιμοποιήσῃτε ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἔθνους τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης, κατ' ἐξοχὴν δεόν νὰ κατανοήσῃτε καὶ νὰ διδάξῃτε, ὅτι τὸ πρῶτιστον πάντων τῶν ἔργων ὑμῶν εἶνε ἡ ἐκτέλεσις τοῦ καθήκοντος. Τοῦτο πράττοντες, θέλετε ἀποδείξῃ, ὅτι τὰ διδάγματα τῆς ἐπιστήμης κατέστησαν ἐνεργητικὰ καὶ τελεσφόρα διὰ τὴν λειτουργίαν ὑμῶν, ὡς διδασκάλων καὶ ἰθυστόρων τῆς κοινωνίας, τοῦ λαοῦ, τοῦ ὑφ' ὑμῶν χειραγωγουμένου καὶ διδασκομένου ἐν τῇ κοινωνικῇ αὐτοῦ δράσει.

Δὲν ἔχετε ἄρα ἀποκλειστικὸν ἔργον τὴν διδασκαλίαν ἢ τὴν ἐφαρμογὴν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ κλάδου τῆς ἐπιστήμης, δι' ἣν προαλείφεσθε, ὑπὲρ τῆς καλλιέργειας τοῦ ὁποίου καταναλίσκετε τὰ κάλλιστα, τὰ καρποφορώτατα τοῦ βίου σας ἔτη. Πρὸς τοῖς ἄλλοις πρέπει νὰ διδάξῃτε εἰς τὸν λαὸν τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, ἑαυτοὺς παρέχοντες ὑπόδειγμα. Τοὺς λαοὺς τῆς Ἑλλάδος, ἐλευθέρους ἢ ὑποδοῦλους, πρέπει νὰ καταστήσῃτε ἀληθεῖς ἀνθρώπους, ἐναρέτους πολίτας, κατανοοῦντας τὰς ἐπιβαλλομένας ὑποχρεώσεις εἰς αὐτοὺς ὡς ἄτομα, ὡς πολίτας, ὡς Ἕλληνας.